

¡Berriz, Santa Cruz Apaiza!

Ez izutu, irakurle, ezta arritu ere, gure aitonen aldirian ain ezaguna zan Santa Cruz Apaizaren izena, orain berriz entzutean. Ez dedilla infortxo ere izutu, Santa Cruz aspaldi il zan-eta. Ain zuzen ere, aurtengo dagonillaren 10'garrean osatu dira 30 urte, Santa Cruz il zan ezker. Gizon aundi ura lenbailen il-erazteko, aren atzetik ibilli ziran beltzak eta zuriak, ezker-eskubikoak. Ainbeste etsaien artean bizi izanik, noizpait ere iritxi zitzaion Santa Cruz Apaizari ere bere azken-ordua, baño zartzaro ederrean, 86 urte zitula. Santa Cruz ain luzaro biziko zanik, nork usteko zukean karlisten aldirian? Gure Jaunak arri jarritako bizi-muga, ezin izan zun infortxok ere aldatu. 1926'garrengo urtean, oraintxe 30 urte, il zan Colombia'ko Pasto urian gure Santa Cruz Apaiza.

Euskaldun askok errezezi aztu dute gizon ospatsu ura; baño aurtin beintzat gogora ekarri bear diegu euskaldun guzietan, guretzat ain itzalgarririk dan Santa Cruz'en izena. Nik, Jaunari eskerrak, naita ere, eztaukat aren izena ez tuzterik. Nere aurrean daukat beti aren oroigarrik ederrena: Santa Cruz'en gurutzea.

Santa Cruz bizi izan zan etxean bertan, egon nintzan ni ere iru urte osotan. Ni Pasto'ra nintzanean, neronek eraman araño, Alfonso XIII'garrenak bialli zion turuta baliotsua. Europa'ra etortzean berriz, Santa Cruz'en errikide nintzala-ta, ango A. Nagusiak Santa Cruz'en gurutzea eman zidan oroigarritzat. Aurrean daukat beti gurutze ori. Ementxe dauzkat gañera Santa Cruz'en azkeneko lau argazki eder...

Argazki batean exerita dago, ta (orain nerea dan) gurutze eder ori lepoan zintzilik daukala. Bere larogei ta gelago urteak ez diote burua makurtu-arazi. Burua zutik ez-eze, etzera jaso dauka. Goitik bera, agintari baten egoera! Bigarren argazkian zutik dago, iru-

oñeko maitxo batean eskubia ezarririk. Bizar luzedun, piñua bezin zuzen, pagoa aña sendo! Irugarren argazkian, bere zaldi iaioaren ezkerrean dago zutik, bere eskubia zaldiaren bizkarrean ezarririk. Bizkar ta besoak eta gorputza gerriraño *ruana* lodiaz estalita dauka, buruan berriz *jipi-japa* izeneko txapel aundia. Gure mendietako pago zar bat bezin tinko dago. Laugarrenean, ordea, Napoleon bat dirudi! Santa Cruz Apaiza zaldi gañean! Pasto'n jakin nunez, Santa Cruz'en zaldia, inguru aietako zaldirik bikañena omen zan. Alako zaldia alako zaldunarentzat! Erosi nai izan zioten, baña alperrik. Santa Cruz'ek bere zaldia saldu? Ez kristaurik, ezta zaldirik ere! Baño begi asko zeuden zaldi eder aren irrika, ta Santa Cruz il zanean, Pasto'ko gudalburuak erosi zun.

Lau argazki auetan Santa Cruz'ek lepoan zintzilik dauka bere gurutzea, orain nerea dan gurutzea. Mixiolari bezela agertzen zaigu, ez gudagizonen antzera. Guda-ixtilluak oso atzean utzita, bere mixio-erriak bakarrik zeuzkan biotz-begietan. Aramaio'ko igesaldian emandako itza, ondo baño obeto bete zun gure mixiolariak. Colombia'ko edeslariak, batez ere Muñoz'ek eta Restrepo'k, asko goratzen dituzte Santa Cruz'en mixio-lanak.

España'tik irten ondoren, Lila'n Saint Maur zeritzaion jesuiten etxean egin zitun Iñazio Donearen Gogo-Jardunak. Mixioterako itza, Aramaio'n len emandako itza, egun ixil eta paketsu aietan berri zu. Bernoville'k dionez, eta ondo esana gero!, Santa Cruz'ek gure Iñazio Santuari maitasun aundia izan zion beti. Illabete osoan Gogo-Jardunak egin ondoren, Regnier Kardenalaren bitartez artu zun barkapen osoa, apaiza zanez gudan eliz-arauz kontra egindako guzien barkapena. Ostera Meza eman zunean, Jaunari biotz-biotzoz eskerrak egin nai-ta, berriz ere egin zitun Iñazio Donearen Gogo-Jardunak. Antxe piztu edo (obeto esateko) piztuagotu zitzaion Mixioetarako su-garra, etzan iñoiz itzaliko, bizi izan zan artean!

Lila'tik Londres'era ta emendik Jamaica'ra joan zan abiada bizian gure Mixiolari gartsua. Ugarte ontan 15 urte ta Belize'n urtebete egin ondoren, Colombia'ko Pasto'ra abiatu zan. Antxe igaro zitun bere azkeneko 33 urteak. An ere, Jamaica'n eta Lila'n bezela, gure artean, jesulagunen artean bizi izan zan beti. Jesuitengana joera aundia, zaletasun bizia izan zun beti Santa Cruz Apaizak. Iñazio Donearen seme geralako noski. Eta gañera jesuitak beti eta nunai arrera gozoa egin genion. Urte itun aietan jesuitak lagundu genion eta laguntza onegatik eskerron bizia erakutsi zigun beti Santa Cruz'ek. Baño, bere barru-barruko gogo sutuena jesuita izatea izan zan eta ori ere iritxi zun. 1922'garreneko uztailleko 31'garrenean, Iñazio Donearen jaiean egin zitun Jesus'en Lagundi'ko ziñ-eskeintzak. Antxe, Pasto'ko urian, gure Santuaren jaiean, igaro zun

Santa Cruz'ek bere biziko egunik zoragarriena! Arekin batean euskaldun mordoxka bat bizi zan eta urtero bezela, baño aldi artan askoz sutsuago, ospatu zuten egun eder ura: gure Santuaren jai*a* (*Euskaldunen Jai*a*!*) ta Santa Cruz'en eskeintzeguna.

Goizeko Mezan Santa Cruz'en eskeintzak; gero gosaria euskaldun eta beste lagun askoren artean. Goizerdian Meza Nagusia: an bildu ziran inguruetakoko euskaldun guziak eta biotz-dardaraz abestu zuten guziak INAZIO, GURE PATROI AUNDIA... Bertsolari bat ere bazuten beren artean, oraindik bizi dan Aranguren A. zumaia-rra. Txoraturik zeuden euskaldun guziak eta batez ere Santa Cruz Apaiza jai eder artan. Loliola'ko jaiak zetozkion burura, San Iñaziotan izaten diran jai ederrak. Orain ordea, Jaunari eskerrak, bera ere jesulaguna zan.

Ze biziera izan zun Santa Cruz'ek azkeneko urte luze aietan? Jesuitena berbera... Gure artean bizi zan beti, gure arteko bezelaxe. Ta gure artekoa zala uste izan zuten, aspalditik ere ezagutu zutenak.

Pasto'ko apaizgai-etxea gure gain zegon eta antxe batezere lan egin zun urte luzetan Santa Cruz'ek, oraindik gaztea balitz bezelaxe, prantzesa ta inglesa, jeografia ta arimetika erakutsiaz... Tarteko egunak, jai ta opor-egunak, mixio-lanetan igarotzen zitun.

Inguruetakoko zenbait erri: Tablón, Las Cuevas, Aponte, Las Mesas, Granadillos, Cujacal, Rosal del Monte, Buesaco, e.a... amaika bider ikusi zitun, aietan mixioa egiñaz! Baño bazun guzien artean bere txoko kutuna: SAN IGNACIO. Ezerezetik jaso zitun eliz eder bat eta ondoan etxe aundi bat. Antxe, bere turuta *zarra* (1) joaz, biltzen zitun, aldameneko mendietan sakabanaturik bizi ziran inditar gaxoak. Jai askotan 800 eta 900 inditar joaten ziran San Ig-

(1) Turuta zar arren ordez, Alfonso XIII'garrenak berri bat (Paris'en eresia) bializion. Bidean zeramatenak, Santa Cruz udara artan il zala jakin zutenean, Canarias'en degun ikastetxean laga zuten. Pasto'ko jesulagunak ordea, orl jakinda, bereala aiei bialtzeko eskatu zien eta urrengo aldian Colombia'ra ninjoala, turuta berri ura neronek eraman nien. Zillarezkoa zirudin, zillarreztatua beintzat. Soñu ozen ta garbia zun eta itxura ederrekoa zan, bere larru ta guzti. Koska batzuk egin zitzaizkion bidean, neroni ere mirariz bizirik iritxi nintzan-eta. Bidaldi artan tankateko izugarria artu genun kamioi baten aurka. Ipiales uria igarotzean, zaldi bat kale erdian arrapatu ta il genulako, uriko etxean errudunen alkian exerita bi ordu egon ondoren, aurrera joaten laga ziguten. Berriz abia bezin laister, kanpaiaren antzera itzulipurdi osoa egin genun, eta autoa ta barruko bederatzi lagunak ibai aundi baten ertzera erori giñan. Pixka bat araxeago... eta gureak egin zun! Saiets ezur batzuk autsi zirari (ez ordea nereak) ta turutari akats eta koska batzuk egin zitzaizkion. Gero ordea inditar batek ostera berri-berria bezelaxe utzi zun eta arrezkero Pasto'ko ikastetxean ondo gordeta dago, Santa Cruz'en beste gauza askoren artean.

nacio'ra. Arako bideak eta zubiak Santa Cruz'ek egin zitun. Bein bere inditar maiteak Santa Cruz'en menpean zubi aundi bat egiten ari zirala, batek galdetu zion: Aita Loidi! (2). Zenbat begi egingo dizkiozu zubi aundi oni? —Bakarra, baño aundia! erantzun zion Santa Cruz'ek. Ondorengoak egingo dizkiote txikiagoak!

Len ain biurriak ziran inditar *artz-jale aiek* (3) zearo otxandu ziran gure Santa Cruz'en eskuetan. Eta Inditarrak maite-maite zuten beren Aita. Aurtxo txikien antzera, txintxo asko egiten zituten beren Aitaren esan guziak. Aientzat Santa Cruz jaun eta jabe, baño aldi berean aita ta ama zan. Onen iritziak aientzat erabaki ta lege antzeko ziran.

Beñola auteskundetan zebiltzan toki aietan: conservadoreak liberalen aurka. Pasto'ko jauntxo bat ordea, conservadorea bera, bere alderdia utzita, irugarren alderditxo bat sortu naiean zebillen. Inditarren artean, San Ignacio'n alegia, alderditxo ontarako *erosi* zitun gizajo aiek, baita aiei txartelak edo botoak eman ere. Urrengo larunbatean iritxi da gure Santa Cruz San Ignacio'ra... ta oker ura zuzendu naiean esaten die:

San Ignacio'tarrak! Jauntxo ori (BUCHELI izenez) gizon ona da, *zuria* edo conservadorea... eta *beltzen* edo liberalen kontrakoa noski...; baño bere alderditxo orrekin zurien indarrak auldu besterik eztu egingo, ta liberalak orrela irabazi dezakete...

—Zer egin bear degu ba?, diote inditarrak.

—Entzun ondo! BUCHELI'k eman dizkizuten txartelak gorde ondo! ez autsi gero! ez galdu txartel oiek! Zuen botoa ematera zoaztenean, an agertuko da ziurki BUCHELI Jauna, berak eman zizuen txartela, guziok ondo gorde dezuten edo ez ikusteko. Joan zaitzete guziok *fila india'n*, bata bestearen ondoren... Aren aurrean igarotzean, atera zazute guziok, *ezkerreko* sakeletik, arek emandako txartela... Txartela ari erakutsi ta gero aurrera igarotzean, aren txartela sartu berriz *ezkerreko* sakelean, eta mai aurrean aterako dezute, *eskubiko* sakeletik, nik orain emango dizuedan txartela...

Iru edo lau aldiz azaldu zien bere asmoa ta aien egitekoa, denak bere asmoa ondo ulertu zutela ikusi arte... Etorri zan auteskunde eguna ta dan-dana, Santa Cruz'ek asmatu ta igarri bezela, gertatu zan. BUCHELI Jaunak, aurrekoaren txartela ikusi ondoren, urrengoari begiratzen zion, eta inditarrak gero mai ondoan egiten zuten txartel-trukeaz etzan ezertxo ere konturatu... Gero ziran itxilluak! Egin zuten txartelen azterketa... ta BUCHELI'k *boto bat*

(2) Olaxe deitzen zioten guziak.

(3) *Come-osos* eta *osunos* izena ematen zien, artzak il eta jaten zitutelako.

ere ez...! Ziri ederra sartu zion Santa Cruz'ek, eta ango jendeak parra galanki egin zuten gertaera oni buruz...! Olaxe inditar aiek itxu-itxuan egiten zuten Santa Cruz'ek nai zun guzia; ez ordea bil-durrez, maitearen maitez baikik.

Luzetxo ari naiz eta, bukatu baño len, beste zerbait ere aitatu nai nuke: *Santa Cruz euskaltzalea zan...* Euskerazko liburuak bazitun, eliz-liburuak batezere. Batzuk gañera, maiz erabilliaz, beltz xamar zeuzkan... Jaunari bere otoitzak ere euskeraz egiten zizkiola, egingo nuke! Bestela, etziran ain beltz ta zikin egongo liburu batzuen orriak! ARGIA ere irakurtzen ote zun? Baditeke ta badirudi. Enun orratik Santa Cruz ARGIA irakurtzen ikusi, ni Pasto'ra irixtean, Santa Cruz ilberria zan-eta. Baño arek ainbeste aldiz igaro zitun mendi aietan arkitu nun nik bein aztarna eder bat, blotza neri gora-ta-beraka zirrara gozoan astindu zidan aztarna eder bat.

Mendiz-mendi nijoan bein Santa Cruz'en mendi aietan barna, eta zero ler eginda nengola, exeri nintzan alako batean bidetxiorearen bazterrean, enbor baten gañean. Alaxe exerita, ukondoak belauetan eta eskuak buruan nitula, makurtu nintzan zerbait lurrera begira, ta atsedean artzeko asmotan. Bat-batean murgildu zan nere irudimena amets zoragarri batean. Irudimena? ametsa? Ez iñola ere! Nere begiak enborpean ikusten zutena, etzan irudimena, etzan amets zoroa. Egi utsa zan! Nere begien aurrean ARGIA nekusan! Edo obeto esateko, ARGIA gure asterokoaren puska bat. Nola ziteken ori? ARGIA Andes'ko mendi-bazter urruti aietan! Ze euskaldun ibilli ote zan zoko aietan barna? Berealaxe zetorkidan burura erantzuera: Santa Cruz ibiltzen zan bidetxior aietan eta askotan gañera! Arena ote zan ba ARIA'ren puska ura? Baditeke ta badirudi! (4)

Asteroko eskolak bukatu ondoren, larunbatero joaten zan Santa Cruz San Ignacio'ra. Ikusgarria omen zan gure Santa Cruz Apaiza, 86 urte zitula, zaldi gañean sei orduko bidean San Ignacio'ra zi-joaia... Larunbatean joan eta igande arratsaldean etorri, *astero ta il arte!*

Ain zuzen ere, igande batean, eguna oso makal igaro ondoren, ba'zetorren Pasto'ra, ta bidean Andes mendietako egal batean *eta*

(4) Nere atsedean-aldi ura uste baño luzeagoa izan zan. Irakurri nun orri ura, inguruko basoak aitzeko eran. Biotza pilpilka bai'neukan! Beti Euskalerrian bizi izan danak, ezin dezake igarri ere, noraño piztuagotu zitzaidan ordun nere euskaltzaleatasuna, eta euskeraren alde *lan on bat* egiteko asmoa ere. Jo andik eta jo emendik, urte batzuk erdi-itxuan ibilli ondoren, azkenean ikusi nun argi ta garbi nere eginbearra ta ekin nion su ta gar lan oni. Lenballen buka al ba'neza! Jainko gure Jaunari nai dakiola!

bere betiko lanean il zan Santa Cruz Apaiza. Beste euskaldun batek,
A. Egaña bilbotarrak, lagundu zion azkeneko egunetan San Ignacio
errian...

Santa Cruz'en bizitzak badu benetan euskal-poema baterako gai
ederra ta ugaria. Sortuko al zaigu lenbailen, olako zerbait bertsoan
egingo ligukena!

MUXIKA'TAR PL., S. I.

